
HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY

12916

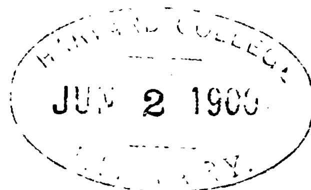
QUAESTIONES SCAENICAE.

SCRIPSIT

DR. FELIX MUCHE.

LESNAE.
TYPIS SCHMAEDICKEI.
MDCCCLXXXXVIII.

1898. Programm No. 167.

JUN 2 1900

Quaestiones scaenicae.

I.

De actorum in Aiace Sophocleo aditu in scaenam atque decessu praenuntiandis.

Unum ex viris doctis adhuc illi quaestioni solvendae operam navasse scio R. Kuhlenbeckium, virum doctissimum.[1]) Viam autem atque rationem, quam ille vir doctus ingressus sit, prorsus improbandam esse censeo, cum certas quasdam leges, quibus poetae in fabulis fingendis usi essent, constituere studuerit. Existimabat enim actores, antequam introirent scaenam, praenuntiatos non esse nisi liberorum partes agerent[2]): item actores praenuntiatos non esse, primum cum portis in pariete ductili exstructis — de quibus in commentatione mea „de re scaenica fabulae Sophocleae, quae Aiax inscribitur, Vratislaviae 1879“ composita[3]) iam accuratius egi — in scaenam prodirent[4]), deinde cum magna perturbatio exsisteret, aut res celeriter agendae essent[5]), tum cum personae ex latebris procederent[6]), denique si actores ab actoribus aut a choro vocati in scaenam prodirent, eos praenuntiari non oportuisse.[7])

Quas leges si quis examinaverit, intelleget Kuhlenbeckium nulla ratione ac disciplina adhibita parum accurate in eam rem inquisivisse, quippe qui non satis rationem sententiarum atque fabularum dispositionem perspiceret, sed singulis locis, quibus actores aut praenuntiabantur aut non praenuntiati scaenam adibant, collectis in universum de personis praenuntiandis iudicium ferret. Mirum quoque videtur, quod actores vocatos et praenuntiatos secernit: neque enim minus vocando quam praenuntiando spectatores de

---

1) R. Kuhlenbeck „Ueber die Ankündigung des Auf- und Abtretens der Personen in den Dramen des Sophokles.“ Weinheim 1869.

2) Kuhlenbeckius l. l. p. 5.

3) l. l. p. 10.

4) Kuhlenbeckius p. 9.

5) Kuhlenbeckius p. 14.

6) Kuhlenbeckius p. 15.

7) Kuhlenbeckius p. 7.

personis in scaenam progressuris certiores fiunt. Quod vero vir doctissimus dicit nisi liberos praenuntiatos non esse a choro[1]), propterea quod chorus ex liberis compositus sit, prorsus errat, cum nihil intersit, utrum liber an servus in scaenam prodeat, sed utrum homo maioris an minoris dignitatis gravitatisque sit progressurus.

Itaque cum leges, quibus poetae usi sint, nullo pacto possint requiri, causas, quibus poeta in Aiacis fabula componenda adductus sit, ut aut actores introituros praenuntiatos aut actores e scaena egressuros sese esse abituros praenuntiantes induceret, indagemus!

Ulixes et Minerva praenuntiari non possunt, cum nemo aut in scaena aut in orchestra adsit, antequam illi procedant. Idcirco poetae alio modo prospiciendum erat, ne spectatores de illis in dubio essent. Quod ita effecit, ut actores se ipsos appellantes faceret.

Minerva enim Ulixem, Ulixes Minervam alloquitur his verbis:

vers. 1. *Ἀεὶ μέν, ὦ παῖ Λαρτίου, δέδορκά σε*
πεῖράν τιν' ἐχθρῶν ἁρπάσαι θηρώμενον·
καὶ νῦν ἐπὶ σκηναῖς σε ναυτικαῖς ὁρῶ
Αἴαντος, ἔνθα τάξιν ἐσχάτην ἔχει,
πάλαι κυνηγετοῦντα καὶ μετρούμενον
ἴχνη τὰ κείνου νεοχάραχθ', ὅπως ἴδῃς
εἴτ' ἔνδον εἴτ' οὐκ ἔνδον.

et vers. 14. *ὦ φθέγμ' Ἀθάνας, φιλτάτης ἐμοὶ θεῶν,*
ὡς εὐμαθές σου, κἂν ἄποπτος ᾖς, ὅμως
φώνημ' ἀκούω καὶ ξυναρπάζω φρενὶ
χαλκοστόμου κώδωνος ὡς Τυρσηνικῆς.

Qui ubi paululum collocuti sunt, Minerva Aiacem vocando in scaenam introiturum praenuntiat:

vers. 73. *Αἴαντα φωνῶ· στεῖχε δωμάτων πάρος.*
vers. 89. *ὦ οὗτος, Αἴας, δεύτερόν σε προσκαλῶ·*
τί βαιὸν οὕτως ἐντρέπῃ τῆς συμμάχου;

Quibus dictis Aiax in scaenam progreditur.

Haec quidem causa praenuntiandi intercedere mihi videtur, ut spectantium animi ad Aiacem progressurum intendantur, quoniam eius persona reliquas gravitate atque dignitate superat.

Atque ut Aiax progressurus praenuntiatur, ita se abiturum dicit his verbis:

vers. 116. *χωρῶ πρὸς ἔργον· [τοῦτο] σοὶ δ' ἐφίεμαι,*
τοιάνδ' ἀεί μοι σύμμαχον παρεστάναι.

Neque vero difficile est intellectu, cur Aiax se discessurum esse praenuntiaverit; nam quid in animo habeat, dicat necesse est, ut illa verba cum iis, quae Tecmessa choro paulo post de Aiace referat conectantur. In qua quidem re minoris momenti esse equidem arbitror, quod actor se abiturum esse praenuntiat, quam quod dicit, quid facturus sit. Intercedit igitur haec causa, ut illa actio cum sequente conectatur.

---

[1]) Kuhlenbeckius p. 6.

Minerva autem et Ulixes se abituros esse non praenuntiant, cum nihil sit, cur, quae facturi sint, cognoscamus. Huc accedit, quod adhortatione deae dialogus optime finitur.

Versu 200. *ἐμοὶ δ' ἄλγος ἕστακεν* a choro recitato Tecmessa ex tentorio in scaenam prodit. Quam cum non videat, priusquam scaenam ipsam adierit, chorus praenuntiare non potest. Idcirco poeta chorum Tecmessae nomen appellantem inducit:

vers. 208. *τί δ' ἐνήλλακται τῆς εὐμαρίας*
νὺξ ἥδε βάρος;
παῖ τοῦ Φρυγίοιο Τελεύταντος,
λέγ', ἐπεὶ σὲ λέχος δουριάλωτον
στέρξας ἀνέχει θούριος Αἴας·
ὥστ' οὐκ ἂν ἄιδρις ὑπείποις.

Simulatque Tecmessa, quae coniux fecisset, enarravit, ille in tentorio versatus spectantium animos in se convertit, cum exclamat:

vers. 333. *ἰώ μοί μοι.*
vers. 336. *ἰώ μοί μοι.*
vers. 339. *ἰὼ παῖ παῖ.*
vers. 342. *Τεῦκρον καλῶ· ποῦ Τεῦκρος; ἢ τὸν εἰς ἀεὶ*
λεηλατήσει χρόνον; ἐγὼ δ' ἀπόλλυμαι.

Quibus dictis chorus exclamat:

vers. 344. *ἀνὴρ φρονεῖν ἔοικεν. ἀλλ' ἀνοίγετε·*
τάχ' ἄν τιν' αἰδῶ κἀπ' ἐμοὶ βλέψας λάβοι.

Atque Tecmessa dicit:

vers. 346. *ἰδού, διοίγω· προσβλέπειν δ' ἔξεστί σοι*
τὰ τοῦδε πράγη, χαὐτὸς ὡς ἔχων κυρεῖ.

Aiax igitur ipse illis exclamationibus, priusquam conspiciatur, spectatores certiores facit, ubi versetur. Praeterea ex chori et Tecmessae verbis dilucide patet Aiacem in tentorio versantem conspectum iri. Quod cur poeta fecerit, facile intellegi potest. Etenim nullo pacto fieri potuit, ut porta tentorii sine ulla causa aperiretur. Quapropter poeta actionem ita instruxit, ut exclamationibus Aiacis et verbis chori atque Tecmessae significaret, quae sequerentur. Iam igitur haec Tecmessae verba pertractanda sunt:

vers. 541. *ὦ παῖ, πατὴρ καλεῖ σε· δεῦρο προσπόλων*
ἄγ' αὐτὸν ὅσπερ χερσὶν εὐθύνων κυρεῖς.

Deinde Aiax interrogat:

vers. 543. *ἕρποντι φωνεῖς ἢ λελειμμένῳ λόγων;*

Ac primum respiciendum est Eurysacem a Tecmessa vocari oportere, cum aliter apte fieri non potuerit, ut ille in scaenam produceretur. Neque difficile est intellectu, cur Tecmessa paulo post haec verba fecerit;

vers. 544. *καὶ δὴ κομίζει προσπόλων ὅδ' ἐγγύθεν.*

Aiax enim, quem post scaenam ductilem in eccyclemate versari in commentatione mea demonstravi[1]), filium appropinquantem videre non potuit; quare ex Tecmessa quae-

[1]) l. l. p. 22 et sequ.

sivit, num ille veniret. Ad quae Tecmessa aliud sane respondere non potest nisi filium iam a ministro afferri. Tecmessa igitur Eurysacem vocando praenuntiavit, ut actiones inter se conecterentur. Postquam chorus cecinit, Aiax, quem Tecmessa sequitur, ex tentorio in scaenam procedit. Qui ob eam causam praenuntiari non potest, quod neque ab actoribus neque a choreutis prius conspicitur, quam in ipsam scaenam prodiit. Recte igitur Kuhlenbeckius dixit personas, quae per portas in scaena ductili exstructas scaenam adirent, non praenuntiari. Sed hoc quidem addo, fieri posse, ut actores ipsi exclamationibus se introituros praenuntient, velut Aiax antea ipse exclamationibus se in eccyclemate conspectum iri praenuntiavit.

Aiax ut primum Tecmessa in tentorium rediit, ipse dicit se abiturum esse his verbis:

vers. 690. *ἐγὼ γὰρ εἶμ' ἐκεῖσ' ὅποι πορευτέον·*
ὑμεῖς δ' ἃ φράζω δρᾶτε, καὶ τάχ' ἄν μ' ἴσως
πύθοισθε, κεἰ νῦν δυστυχῶ, σεσωσμένον.

Quod cur dixerit, nunc indagemus! Scaenae exornatione mutata[1]) Aiax progreditur spectatores haudquaquam certiores faciens aut de illa regione aut, unde in eum locum pervenerit. Itaque nisi antea dixisset, quo abiret, nullus conexus cum antecedentibus exsisteret. Fortasse dicet quispiam Aiacem, cum in eum locum pervenisset, commemorare potuisse, unde venisset. Sed poeta id quidem propterea evitasse mihi videtur, quod accommodatum non erat ad animi affectum Aiacis, ut, priusquam se ipse necaret, spectatoribus exponeret, unde venisset.

Qui ubi abiit nuntius a Teucro missus post versum 718. recitatum in scaenam procedit. Quem a choro praenuntiari non oportet, cum id neque rerum conexus exigat, neque eius persona magnam dignitatem prae se ferat. Ipse autem, a quo missus sit, et quid velit, enarrat his verbis:

vers. 717. *ἄνδρες φίλοι, τὸ πρῶτον ἀγγεῖλαι θέλω,*
Τεῦκρος πάρεστιν ἄρτι Μυσίων ἀπὸ
κρημνῶν· μέσον δὲ προσμολὼν στρατήγιον
κυδάζεται τοῖς πᾶσιν Ἀργείοις ὁμοῦ.

Quibus auditis chorus Tecmessam vocando praenuntiat his verbis:

vers. 784. *ὦ δαΐα Τέκμησσα, δύσμορον γένος,*
ὅρα μολοῦσα τόνδ' ὁποῖ' ἔπη θροεῖ·
ξυρεῖ γὰρ ἐν χρῷ τοῦτο, μὴ χαίρειν τινά.

Ut enim antea Eurysaces a Tecmessa vocatus in scaenam ducitur, ita Tecmessa a choro vocatur, ut e tentorio egrediatur, quoniam aliter atque vocata apte tentorium relinquere non potuit, praesertim cum Aiax iussisset eam in tentorio deos implorare, ut ipsius vota audirent.

Versu 814: *τάχος γὰρ ἔργον καὶ ποδῶν ἅμ' ἕψεται* a choro recitato Tecmessa atque nuntius scaenam, choreutae orchestram relinquunt, ut Tecmessae mandata exsequantur:

[1]) cfr. dissert. m. p. 33 et sequ.

vers. 803. οἴ ἐγώ, φίλοι, πρόστητ' ἀναγκαίας τύχης,
καὶ σπεύσαθ' οἳ μὲν Τεῦκρον ἐν τάχει μολεῖν,
οἳ δ' ἑσπέρους ἀγκῶνας, οἳ δ' ἀντηλίους
ζητεῖτ' ἰόντες τἀνδρὸς ἔξοδον κακήν.
ἔγνωκα γὰρ δὴ φωτὸς ἠπατημένη
καὶ τῆς παλαιᾶς χάριτος ἐκβεβλημένη.

Poeta enim Tecmessam haec iubentem facit, ut scaenae exornatio mutari possit. Scaena mutata Aiax procedit. Qui praenuntiari non potest, cum antea neque in scaena neque in orchestra quisquam versetur.

Aiace mortuo chorus in orchestram prodit. Quo facto Tecmessae vox, quae in Aiacis corpus inciderat, post dextram periactum auditur:

vers. 891. ἰώ μοί μοι.
vers. 893. ἰὼ τλήμων.

Quae ubi audivit, chorus haec dicit:

vers. 892. τίνος βοὴ πάραυλος ἐξέβη νάπους;
vers. 894. τὴν δουρίληπτον δύσμορον νύμφην ὁρῶ
Τέκμησσαν οἴκτῳ τῷδε συγκεκραμένην.

Quibus verbis chorus Tecmessam praenuntiat, id quod poeta non iis causis permotus, quas adhuc attuli, fecit. Namque choro sane Tecmessae post dextram periactum versantis vox respicienda atque spectatoribus nuntiandum erat, quid post illam periactum fieret. Itaque re scaenica chorus adducitur, ut, quae spectatores non videant, significet. Itemque Teucer, priusquam in scaenam procedit, a choro praenuntiatur. Qui ubi Aiacis corpus vidit, haec exclamat:

vers. 974. ἰώ μοί μοι.

Quibus dictis chorus appropinquantem his verbis praenuntiat:

vers. 975. σίγησον· αὐδὴν γὰρ δοκῶ Τεύκρου κλύειν
βοῶντος ἄτης τῆσδ' ἐπίσκοπον μέλος.

Teucri iussu Tecmessa ad castra redit, ut Eurysacem arcessat. Iam vero examinemus, cur chorus Menelaum appropinquantem praenuntiaverit. Chorus enim regem prius animadvertit quam Teucer, id quod ex his verbis elucet:

vers. 1040. μὴ τεῖνε μακράν, ἀλλ' ὅπως κρύψεις τάφῳ
φράζου τὸν ἄνδρα χὤ τι μυθήσῃ τάχα·
βλέπω γὰρ ἐχθρὸν φῶτα, καὶ τάχ' ἂν κακοῖς
γελῶν ἃ δὴ κακοῦργος ἐξίκοιτ' ἀνήρ.

Quibus dictis Teucer interrogat:

vers. 1044. τίς δ' ἐστι; μῶν τιν' ἄνδρα προσλεύσσεις στρατοῦ;

Atque chorus respondet:

vers. 1045. Μενέλαος, ᾧ δὴ τόνδε πλοῦν ἐστείλαμεν.

Mihi quidem poeta eo modo spectatorum animos in Menelaum convertere voluisse videtur, cum minus aptum fuisset, si Menelaus subito in scaena conspectus esset.

Menelaus autem ipse praenuntiat se e scaena egressurum esse his verbis:

vers. 1159. ἄπειμι· καὶ γὰρ αἰσχρόν, εἰ πύθοιτό τις,
λόγοις κολάζειν ᾧ βιάζεσθαι παρῇ.

Cui Teucer respondet:

vers. 1161. ἄφερπέ νυν· κἀμοὶ γὰρ αἴσχιστον κλύειν
ἀνδρὸς ματαίου φλαῦρ' ἔπη μυθουμένου.

Quae dixisse mihi videtur, ut finem sermonum alternorum efficeret.

Qui cum abisset Teucer Tecmessam cum Eurysace in scaenam rediturum praenuntiat his verbis:

vers. 1168. καὶ μὴν ἐς αὐτὸν καιρὸν οἵδε πλησίοι
πάρεισιν ἀνδρὸς τοῦδε παῖς τε καὶ γυνή,
τάφον περιστελοῦντε δυστήνου νεκροῦ.
ὦ παῖ, πρόσελθε δεῦρο, καὶ σταθεὶς πέλας
ἱκέτης ἔφαψαι πατρός, ὅς σ' ἐγείνατο.

Intercedit enim hoc loco illa causa, ut actorum partes, quibus, cum in scaenam prodierint, nihil dicendum sit, significentur, ne spectatores de illis personis in errorem incidant.

Deinde Teucer ipse praenuntiat se discessurum esse, ut sepulcrum Aiacis paret. Quod eum fecisse mihi persuasum est, ut omnes scirent, quae facturus esset.

Post versum 1222 recitatum Teucer non praenuntiatus in scaenam redit, cum nemo ignoret, unde veniat. Qui simulatque advenit, Agamemnonem appropinquantem praenuntiat his verbis:

vers. 1223. καὶ μὴν ἰδὼν ἔσπευσα τὸν στρατηλάτην
Ἀγαμέμνον' ἡμῖν δεῦρο τόνδ' ὁρμώμενον·
δῆλος δέ μοὐστὶ σκαιὸν ἐκλύσων στόμα.

Quod poeta ita instituisse mihi videtur, ut Teucri reditus atque Agamemnonis adventus inter se necterentur. Denique Ulixes in scaenam procedit neque a choro neque ab actoribus praenuntiatus. Quod factum esse equidem opinor, quia Ulixem iam inter postrema Teucri verba scaenam adiisse mihi persuasum est. Chorus igitur, quippe qui eum praenuntiare non possit, alloquendo significat his verbis:

vers. 1314. ἄναξ Ὀδυσσεῦ, καιρὸν ἴσθ' ἐληλυθώς,
εἰ μὴ ξυνάψων, ἀλλὰ συλλύσων πάρει.

Agamemnon versu 1373 recitato e scaena egreditur, etsi non praenuntiavit se abiturum esse. Neque enim, quae facturus sit, cognosci necesse est, cum ad rerum conexum non pertineant. Excusatur autem, quod abit, quippe qui Ulixi permiserit, ut, quod vellet, faceret. Ulixes denique ipse praenuntiat se abiturum his verbis:

vers. 1400. ἀλλ' ἤθελον μέν· εἰ δὲ μή ἐστι σοὶ φίλον
πράσσειν τάδ' ἡμᾶς, εἶμ', ἐπαινέσας τὸ σόν.

Ulixi id dicendum erat, cum Teucer auxilium inimicissimi Aiacis repudiasset.

Quibus rebus pertractatis demonstrasse mihi videor poetam in praenuntiandis personis non certas quasdam leges secutum esse, sed nonnullis quibusdam causis interdum adductum esse, ut actores aut chorum histriones in scaenam introituros aut ex ea egressuros praenuntiantes induceret. Poeta enim, quantum fieri potuit, id agebat,

ut et personas accuratissime significaret spectantiumque animos ad eas converteret, et rationem sententiarum et conexum inter singulas actiones sollerter atque prudenter efficeret. Quo factum est, ut poeta actores sive chorum aut praenuntiantes, aut alloquentes, aut describentes eos actores faceret, qui in scaenam procedebant aut processuri erant, et quae manca re scaenica obscura videbantur, ipsis chori actorumque verbis atque actionibus sollerter conexis clara atque dilucida redderet.

II.

De distributione personarum inter histriones in tragoediis Sophocleis.

De virorum doctissimorum sententiis, qui in universum de distributione personarum in tragoediis Graecis egerunt, brevissime iam in dissertatione mea p. 44. et sequ. disputavi, attamen operae pretium esse puto de legibus, quae in distribuendis personis respiciendae sint, accuratius atque plenius disserere. In qua quidem re hac via atque ratione utar, ut leges, quas Richterus in fine libelli sui composuit,[1]) recenseam atque, quid probandum, quid reiciendum, quid addendum sit, in medium proferam.

Hermannus enim, qui iam Richteri libellum recensuit,[2]) illas leges in universum minus examinavit, quam sententias suas, quas Richterus repudiaverat, defendit. Atque primum quidem Richterus hanc legem constituit, ut poeta in fabulis fingendis nisi suum ingenium non secutus neque parvo numero histrionum sit coercitus. Cuius sententiam aliquid veri habere concedo, attamen nullo pacto prorsus negari potest poetam interdum parvo histrionum numero in fabulis fingendis coercitum esse. Quem si omnino non respexisset, sane tam diligenter non cavisset, ne plures quam tres histriones una in scaena loquentes induceret, neque tam sollerter prospexisset, ut actores e scaena egredi aliasque partes suscipere possent. Namque ut exemplum afferam, Sophocles Tecmessam, postquam cum Eurysace in scaenam rediit (Aiax. vers. 1168) sane loquentem induxisset, nisi actor, qui antea eius partes egerat, alias partes subire coactus esset. Tecmessa enim inde a versu 1168 homini, qui vocatur „*πρόσωπον κωφόν*“ tribuenda est, id quod postea demonstrabo. Itemque Agamemnonem et Menelaum una in scaena loquentes fecisset, nisi exiguo histrionum numero coercitus esset. Quapropter equidem hanc legem constituendam esse censeo, ut poeta, quantum fieri potuit, ingenium suum sit secutus; attamen ei semper parvi histrionum numeri rationem habendam fuisse opinor, quo haud raro coerceretur.

Deinde Richterus hanc legem proposuit, ut poeta, antequam fabula ageretur, personas inter histriones distribueret, tum ut poetis terni histriones ad fabulas agendas, chorus,

---

[1]) J. Richter. Die Verteilung der Rollen unter die Schauspieler in der griechischen Tragödie. Berlin 1842.

[2]) Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik. Berlin, 1843. p. 387—435.

homines ad varia munera exsequenda tribuerentur. Quas res cum notissimae sint, non est, cur pertractemus.

Hanc quoque legem vir doctissimus statuit, ut illi tres histriones plerumque omnes fabulae agendae partes subirent, sed si personis distributis partes quaedam superessent, eae ab hominibus, qui chorago praebendi essent, susciperentur. Quae facta esse concedo, sed dubito, an a chorago illi homines dati non sint. Praeterea Richterus ostendit discernendum fuisse inter protagonistam, deuteragonistam, tritagonistam atque comprobare studet poetam, quantum fieri posset, fabulae partes inter histriones pro personarum dignitate atque artificio distribuisse. Sed fieri potuisse dicit, ut protagonistae et deuteragonistae personae suscipiendae fuerint, quae tritagonistae convenirent. Quae res cum adhuc non satis explicata mihi videatur accuratius examinanda est.

Ac primum quidem Hesychii, Suidae, Photii verba sub vocibus „*νεμήσεις ὑποκριτῶν*" perspicienda sunt: *οἱ ποιηταὶ ἐλάμβανον τρεῖς ὑποκριτὰς κλήρῳ νεμηθέντας, ὑποκρινομένους τὰ δράματα· ὧν ὁ νικήσας εἰς τοὐπιὸν ἄκριτος παρελαμβάνετο.*"

Quae verba ita interpretanda esse arbitror: poetae ternos histriones sortiebantur, inter quos fabulae personas distribuebant. Quorum is, qui optime partes suas egerat, in posterum a poetis indolem atque artificium eius non denuo experientibus eligebatur. Praeterea Plotini[1]) locus conferendus est: „*ὥσπερ ἐν δράματι τὰ μὲν τάττει αὐτὸς ὁ ποιητής, τοῖς δὲ χρῆται οὖσιν ἤδη· οὐ γὰρ αὐτὸς πρωταγωνιστὴν οὐδὲ δεύτερον οὐδὲ τρίτον ποιεῖ, ἀλλὰ διδοὺς ἑκάστῳ τοὺς προσήκοντας λόγους ἤδη ἀπέδωκεν ἑκάστῳ, εἰς ὃ τετάχθαι δέοι.*"

Poeta igitur, quemadmodum indoles unicuique histrioni insita videbatur, personas inter histriones distribuebat. Sed quid sibi volunt illa nomina *πρωταγωνιστής, δευτεραγωνιστής, τριταγωνιστής*? Me quidem iudice cum alius histrio alium in personis agendis indole atque artificio superaret, factum est, ut inter optimos, bonos, malos histriones discerneretur. Itaque optimo cuique gravissimae fabularum personae summasque agendi difficultates praebentes tribuebantur, unde illis nomen „*πρωταγωνισταί*" inditum est. Secundas igitur partes subeuntes „*δευτεραγωνισταί*", tertias partes agentes „*τριταγωνισταί*" appellabantur. Quod ita se habere colligi potest ex his Demosthenis[2]) verbis: „*ἴστε γὰρ δήπου τοῦθ' ὅτι ἐν ἅπασι τοῖς δράμασι τοῖς τραγικοῖς ἐξαίρετόν ἐστιν ὥσπερ γέρας τοῖς τριταγωνισταῖς τὸ τοὺς τυράννους καὶ τοὺς τὰ σκῆπτρα ἔχοντας εἰσιέναι. ταῦτα τοίνυν ἐν τῷ δράματι τούτῳ σκέψασθε, ὁ Κρέων Αἰσχίνης οἷα λέγων πεποίηται ποιητῇ. . .*" Demosthenes igitur testatur tritagonistis regum partes plerumque tributas esse, quippe quae non magnum artificium exigerent. Aeschinem vero, cum Creontis personam, quae tritagonistae conveniret, suscepisset, ne eam quidem bene agere potuisse. Sed hoc imprimis respiciendum est Demosthenem vehementissimum adversarium Aeschinis fuisse, unde fieret, ut eius merita, quamvis posset, minueret. Etenim, qui accuratius Creontis partes in fabula Oedipi regis perlustraverit, sane intelleget, eius personam non ita comparatam esse, ut sine dubio tritagonistae tribuenda sit. Ex Demosthenis igitur testimonio illa virorum doctorum opinio velut C. F. Hermanni, Richteri, Schoenborni, aliorum fluxit Creontis personam tritagonistae esse attribuendam, quoniam non satis rationem habuerunt inimicitiarum Demosthenis et Aeschinis, sed Demosthenis verba vera esse putaverunt. Namque, quamquam mihi propositum non est, hoc loco de

---

1) Plotini Ennead. III. 2. 17. p. 484. ed. Creuz.

2) de falsa leg. § 247. cfr. editio. Th. Voemelii. Leipzig, 1862. p. 613.

personis fabuli Oedipi regis disponendis agere, id tamen commemorare liceat Creontis personam, si tritagonistae tribuenda sit, de qua re equidem valde dubitem, ei tantum tritagonistae tribuendum fuisse, in quo aliquid artificii atque indolis fuerit. Atque hoc quidem ex Demosthenis verbis concludi posse opinor non semper certum iudicium fuisse de primis, secundis, tertiis fabularum partibus, sed fieri potuisse, ut spectatores dissentirent, quae personae maiore, quae minore artificio histrionum egerent. Demosthenes enim hac re, quod regum personae plerumque minore histrionum artificio egebant, etsi splendore habitus alias superare videbantur, utebatur, ut Creontis partes, quas Aeschines egerat, tritagonistae convenire diceret, quo illius laudi obtrectaret. In eundem fere modum Demosthenes dicit:[1]) *„σὺ δὲ μηδ' ἥρω τὸν τυχόντα ἀλλὰ τούτων τῶν ἀπὸ τῆς σκηνῆς Κρεσφόντην ἢ Κρέοντα ἢ ὃν ἐν Κολύττῳ ποτὲ Οἰνόμαον κακὸς κακῶς ὑποκρινόμενος ἐπέτριψας."* Unde patet Aeschinem partibus splendidissimis agendis gloriam sibi paraturum se speravisse. Demosthenes igitur, ut populus Aeschinis merita parvi aestimaret, demonstrare studuit primum personas fabulae splendidissimas non magno histrionis artificio egere, deinde Aeschinem ne illas quidem cum plausu populi egisse. Hoc enim dubitari nequit, quin Aeschines, cum Creontis partes ageret, a populo non valde collaudatus sit.

Itaque hoc statuendum esse censeo: nomine protagonistae optimum quemque atque praestantissimum appellatum esse, qui certe plerumque primas fabulae partes subiret, nomine deuteragonistae et tritagonistae significatos esse eos histriones, qui nondum ad summum artificiium progressi plerumque secundas et tertias fabulae partes susciperent, inter spectatores vero interdum certum iudicium de secundis et tertiis partibus non fuisse, ita ut eandem personam alter deuteragonistae alter tritagonistae assignaret. Neque vero est, cur putemus protagonistam non interdum regum vel deorum personas subiisse. Quod factum esse a Luciano[2]) affirmatur: *„οἳ ἐπὶ μὲν τῆς σκηνῆς Ἀγαμέμνων ἕκαστος αὐτῶν ἢ Κρέων ἢ αὐτὸς Ἡρακλῆς εἰσίν· ἔξω δὲ Πῶλος ἢ Ἀριστόδημος ἀποθέμενοι τὰ προσωπεῖα γίγνονται ὑπόμισθοι τραγῳδοῦντες·"* et altero Luciani loco:[3]) *„καὶ καταβὰς ἀπὸ τῶν ἐμβατῶν πένης καὶ ταπεινὸς περιέρχεται, οὐκέτι Ἀγαμέμνων ὁ Ἀτρέως οὐδὲ Κρέων ὁ Μενοικέως ἀλλὰ Πῶλος Χαρικλέους Σουνιεὺς ὀνομαζόμενος."* Etenim veterum testimoniis affirmatur Polum et Aristodemum praestantissimos fuisse histriones. Hoc tamen in personis inter histriones distribuendis respiciendum est protagonistae primas partes, deuteragonistae secundas, tritagonistae tertias convenire. In quibus disponendis ratio non habebatur splendoris personae, sed artificii atque virtutis histrionis, quibus ad eas partes suscipiendas opus erat. Quod ita sese habere a Plutarcho[4]) affirmatur his verbis: *„ἄτοπον γάρ ἐστι, τὸν μὲν ἐν τραγῳδίᾳ πρωταγωνιστήν, Θεόδωρον ἢ Πῶλον ὄντα μισθωτῷ τῷ τὰ τρίτα λέγοντι πολλάκις ἕπεσθαι καὶ προσδιαλέγεσθαι ταπεινῶς, ἐὰν ἐκεῖνος ἔχῃ τὸ διάδημα καὶ τὸ σκῆπτρον."* Denique Richterus hanc legem in medium protulit: poetas providisse, ut aut inter personas, quae cuique histrioni tribuebantur, sententiarum conexus quodammodo intercederet, aut illae prorsus diversae essent.

Quam sententiam Richteri perversam esse puto, cum poetam nihil antiquius habere oporteret, quam ut personas ita inter histriones distribueret, ut non idem histrio complures

---

[1]) Lucian. necyom. c. 5.

[2]) Lucian. necyom. c. 16.

[3]) schol. ad Luc. Jov. trag c. 3: *„Πῶλος δὲ καὶ Ἀριστόδημος ὑποκριταὶ περιφανεῖς· ὑπεκρίνοντο οὖν ἐν ταῖς τραγῳδίαις καὶ κωμῳδίαις τοὺς θεούς."*

[4]) rei public. ger. praec. c. 21. 3.

personas agere, sed ut diversae personae a diversis hominibus agi viderentur. Etenim si spectatores animadvertissent unum eundemque histrionem complures partes agere, se non vera sed ficta videre cognovissent. Quod Richterus[1]) in Antigonae fabula Tiresiae personam protagonistae tribuit, cum Antigona, cuius partes idem histrio egisset, per Tiresiae personam tamquam ipsa sui ipsius ultrix videretur, nemo non intelleget, in quantum errorem vir doctus inciderit, id quod iam Lachmannus in recensione illius Richteriani libelli recte exposuit.[2]) Poetae igitur, quantum fieri potuit, cavendum erat, ne histriones in personis agendis cognoscerentur. Imprimis autem ei in partibus distribuendis respiciendum erat, quae personae ad uniuscuiusque mores, indolem, aetatem, vocem, speciem, artificium quadrarent. Unde fiebat, ut mulierum partes plerumque uni eidemque histrioni darentur, cum, qui ad mulierum personas agendas natura accommodatus esset, item idoneus esse non posset ad heroes vel deos agendos. Ex ea re sane C. F. Hermanni sententia[3]) fluxit deuteragonistam plerumque mulierum personas subiisse. De qua re vir doctus ita disputat: Secundas autem partes, si simili modo certo alicui hominum generi tribuere oporteat, quod non solas illas nec solum tenuerit, tamen sua natura ita comparatum fuerit, ut singularem histrionis indolem requireret, haud scio an ipsa, quae modo posui, exempla persuadeant, simili ratione, qua reges tertias, muliebrem sexum secundas partes habuisse, cuius mores cum omnino constet, Sophoclem multo maiore cura et diligentia ad singularis eius indolis effigiem expressisse, haud profecto absonum fuerit, si huius potissimum inventi causa tertium ab illo actorem quasi medium inter duos Aeschyleos interpositum dixerimus. Quarum alteram opinionem, mulierum partes deuteragonistae, quantum fieri posset, datas esse, sagacem esse concedo, alteram vero minus verisimilem esse equidem arbitror. Namque Sophocles imprimis ea causa adductus esse mihi videtur, ut tertium actorem adiceret, quoniam ipse, tenuitate vocis impediebatur, quominus personas agendas susciperet. Tertio autem histrione publice dato poeta utebatur, ut in tragoediis suis plures personas una in scaena loquentes induceret, chori carmina minueret, actiones in scaena celebriores atque aptiores ad alliciendos hominum animos redderet.

Quod denique Richterus commemerat unamquamque personam ab eodem histrione peractam esse, ei adstipulor. Etenim C. F. Hermanni ratio prorsus improbanda est, qui, ut exemplum afferam, in Oedipi Colonei fabula Thesei personam inter tres histriones distribuit. Sed hoc quidem addendum est haud raro personam, si muta fieret, ab homine, qui vocatur „*πρόσωπον κωφόν*“ susceptam esse, velut Aiacis mortui et Tecmessae personam, id quod iam in dissertatione mea explicavi. —

Poetas igitur non certas quasdam leges in personis inter histriones distribuendis secutos esse puto, sed parvo histrionum numero saepe coercitos fabulae partes suo

---

[1]) Richter. l. l. p. 49. sequ.

[2]) Jahrbücher von Seebode, Jahn, Klotz. Jahrgang XI. B. 31. S. 457: „Am wenigsten wird man dem Verfasser zugeben, dass es rührend sei, wenn einen Todesfall der Schauspieler, der den Todten dargestellt hat, selbst melde. Im Gegentheil, hat es der Dichter so eingerichtet, so muss der Darsteller nach der äussersten Unähnlichkeit in Stimme und Haltung streben, weil die Zuschauer gerade bei dem Ernsten geneigt zu possenhaften Gedanken sind“.

[3]) C. F. Hermann. l. l. p. 26

arbitrio, quantum fieri posset, pro histrionum indole atque artificio disposuisse. Quo factum est, ut non semper eodem modo partes distribuerentur, sed et pro iudicio eorum, qui fabulam agendam curarent et pro natura actorum distributiones fierent variae.

III.

De distributione personarum in Aiace Sophocleo.

Iam in extrema parte dissertationis meae p. 44. sequ. demonstrare studui in Aiace Sophocleo non unam tantum distributionem personarum a Graecis esse factam, sed pro artificio atque indole deuteragonistae et tritagonistae aut Richteri, aut C. F. Hermanni, aut Schoellii distributionem institutam esse.

Richterus[1]) enim protagonistae Aiacis, Teucri; deuteragonistae Ulixis, Tecmessae, Menelai; tritagonistae Minervae, Nuntii, Agamemnonis personas, C. F. Hermannus[2]) quem Piederitus[3]) et Nauckius[4]) sequuntur, protagonistae Aiacis, Teucri; deuteragonistae Tecmessae, Ulixis; tritagonistae Minervae, Nuntii, Agamemnonis, Menelai partes dedit. Schoellius[5]) autem protagonistae Aiacis, Teucri; deuteragonistae Tecmessae, Minervae, Agamemnonis; tritagonistae Ulixis, Nuntii, Menelai partes attribuit.

Sed haudquaquam negaverim interdum hanc quoque distributionem esse factam, ut protagonista Aiacis, Teucri; deuteragonista Tecmessae, Minervae, Menelai, Agamemnonis; tritagonista Ulixis, Nuntii partes agendas susciperet. Richteri enim dispositione deuteragonistae 360 versus, tritagonistae 203 v., Hermanni dispositione deuteragonistae 297 v. tritagonistae 266 v., Schoelli distributione deuteragonistae 350 v. tritagonistae 213 v., mea distributione deuteragonistae 413 v. tritagonistae non plus 150 v. recitandi sunt. Unde liquet meam dispositionem tum institutam esse, cum deuteragonista histrio maioris ingenii atque artificii, tritagonista histrio ingenii atque usus exercitationisque partium agendarum minoris esset.

Quod quo clarius intellegatur, in sequentibus distributionum, quae adhuc factae sunt, tabulas ante oculos ponam.

---

[1]) Richter. l. l. p. 46 et sequ.
[2]) C. F. Hermann. De distributione personarum inter histriones in tragoediis Graecis. Marburgi, 1840.
[3]) Piederit. Scenische Analyse des Sophokleischen Dramas Ajas Mastigophoros. Hersfeld, 1850.
[4]) Nauck. ed. Aiacis Schneidew. Berlin, 1865.
[5]) Schoell. Sophoclis Aiax. p. 118.

C. F. Hermanni et Richteri distributio.

Versus	Protagonista.	Deuteragonista.	Tritagonista.	Chorus.
1.—90.		Ulixes.	Minerva.	
90.—118.	Aiax.	Ulixes.	Minerva.	
118.—134.		Ulixes.	Minerva.	
134.—200.				Chorus.
200.—348.		Tecmessa.		Chorus.
348.—596.	Aiax.	Tecmessa.		Chorus.
596.—646.				Chorus.
646.—686.	Aiax.	Tecmessa.		Chorus.
686.—693.	Aiax.			Chorus.
693.—718.				Chorus.
718.—787.			Nuntius.	Chorus.
787.—815.		Tecmessa.	Nuntius.	Chorus.
815.—858.	Aiax.			
858.—894.				Chorus.
894.—977.		Tecmessa.		Chorus.
977.—990.	Teucer.	Tecmessa.		Chorus.
990.—1047.	Teucer.			Chorus.
1047.—1160.	Teucer.	Menelaus secundum Richteri distributionem.	Menelaus secundum Hermanni distributionem.	Chorus.
1160.—1185.	Teucer.			Chorus.
1185.—1223.				Chorus.
1223.—1225.	Teucer.			Chorus.
1225.—1316.	Teucer.		Agamemnon.	Chorus.
1316.—1374.	Teucer.	Ulixes.	Agamemnon.	Chorus.
1374.—1402.	Teucer.	Ulixes.		Chorus.
1402.—1418.	Teucer.			Chorus.

Schoellii distributio atque mea.

Versus	Protagonista.	Deuteragonista.	Tritagonista.	Chorus.
1.—90.		Minerva.	Ulixes.	
90.—118.	Aiax.	Minerva.	Ulixes.	
118.—134.		Minerva.	Ulixes.	
134.—200.				Chorus.
200.—348.		Tecmessa.		Chorus.
348.—596.	Aiax.	Tecmessa.		Chorus.
596.—646.				Chorus.
646.—686.	Aiax.	Tecmessa.		Chorus.
686.—693.	Aiax.			Chorus.
693.—718.				Chorus.
718.—787.			Nuntius.	Chorus.
787.—815.		Tecmessa.	Nuntius.	Chorus.
815.—858.	Aiax.			
858.—894.				Chorus.
894.—977.		Tecmessa.		Chorus.
977.—990.	Teucer.	Tecmessa.		Chorus.
990.—1047.	Teucer.			Chorus.
1047.—1160.	Teucer.	Menelaus secundum meam distributionem.	Menelaus secundum Schoellii distributionem.	Chorus.
1160.—1185.	Teucer.			Chorus.
1185.—1223.				Chorus.
1223.—1225.	Teucer.			Chorus.
1225.—1316.	Teucer.	Agamemnon.		Chorus.
1316.—1374.	Teucer.	Agamemnon.	Ulixes.	Chorus.
1374.—1402.	Teucer.		Ulixes.	Chorus.
1402.—1418.	Teucer.			Chorus.

